

GÖSTERGEBİLİME GİRİŞ

YAYIN NO: 757

GÖSTERGEBİLİME GİRİŞ
Fatma Erkman Akerson

Onk Telif Hakları Ajansı aracılığıyla,
© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Multilingual, 2005
Bilge Kültür Sanat'ta 1. Basım: Nisan 2016
2. Basım: Eylül 2019

ISBN: 978 - 605 - 9241 - 57 - 1

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

GÖSTERGEBİLİME GİRİŞ

FATMA ERKMAN AKERSON

Fatma Erkman-Akerson (Prof. Dr.)

Prof. Dr. Fatma Erkman Akerson, İstanbul'da doğdu. İstanbul Alman Lisesini ve İstanbul Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. “*Murat ve Fiat Otomobilleri İçin Türkiye ve Almanya'da Yayımlanan İki Basın Reklamı Kampanyasının Karşılaştırılması*” adlı doktora tezi, Türkiye'de göstergebilim alanında yazılan ilk tezlerden biriydi. Mimar Sinan, Marmara, İstanbul ve Yeditepe Üniversitelerinde göstergebilim ve dilbilim dersleri verdi.

Tıp Öğrencileri İçin Almanca, Anlam-Çeviri-Karşılaştırma, Türkçede Niteleme (Prof. Dr. Şeyda Ozil ile birlikte), *Dile Genel Bir Bakış, Edebiyat ve Kuramlar* adlı kitaplarının yanı sıra, dilbilim, göstergebilim ve edebiyat eleştirisi alanlarında pek çok makalesi yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	9
ÖNSÖZ	11

BAŞLARKEN

0 Giriş	15
1 GÖSTERGE	19
2 DİZGE	27
2.1 Doğa ve Kültür.....	29
2.2 İletişim ve Dil.....	31
2.2.1 Dil.....	33
3 DÜNYA VE BİZ	40

TARİHSEL SÜREÇ

4 GÖSTERGEBİLİMİN TARİHÇESİ - ESKİ DÖNEMLER	49
4.1 Göstergebilim Terimi.....	49
4.2 Eski Yunan.....	50
4.2.1 Eflatun.....	51
4.2.2 Aristoteles.....	54
4.3 Mevlana.....	55
4.4 John Locke ve Giambattista Vico.....	56
5 SAUSSURE, PEIRCE VE SONRASI	59
6 GÖSTERGEBİLİMİN ÖZERKLEŞMESİ - 1950'LERDE NELER OLDU?	69

GÖSTERGEBİLİMİN İŞLEMLERİ

7 TEMEL BİLİMSEL KAVRAMLAR	79
7.1 Terim, Terimce, Üstdil.....	79
7.2 Araştırma Nesnesi, Bağlam, Yöntem, Örnekçe.....	81
7.3 Kuram, Paradigma.....	83
8 BİRİMLER ve İŞLEMLER	88
8.1 Saussure'ün Göstergesi ve Dizgesi.....	88
8.1.1 Dilsel Göstergenin Tanımı.....	89
8.1.2 Şifre ve Nedensizlik İlkesi.....	91
8.1.3 Şifrenin Uzlaşsımsallığı, Yaptırmıcılığı ve Değişebilirliği.....	92
8.1.4 Nedensizlik İlkesinin İstisnaları.....	92
8.1.5 Saussure'ün Dizgesi.....	93
8.1.6 Ses Dizgesi.....	94
8.1.7 Anlam Dizgesi.....	95
8.1.8 Dizi ve Dizim: Tümce Kurgusu – Metin Kurgusu.....	97
8.1.9 Çizgisellik.....	98
8.1.10 Artzamanlılık ve Eşzamanlılık.....	99
8.1.11 Dizge ve Söylem.....	100
8.2 Peirce'ün Göstergesi.....	101
8.2.1 Gösterge.....	101
8.2.2 Gösterge Türleri.....	104
8.3 Göstergeleştirmenin Dinamikleri.....	107
9 DÜZANLAM VE YANANLAM	111
9.1 Düzanlam.....	112
9.1.1 Kavram Alanı, Anlambirimcikler.....	113
9.2 Yananlam.....	114
9.3 Eklemlenme ve Bağlam.....	118

UYGULAMALAR

10 UYGULAMALAR HAKKINDA AÇIKLAMA	123
11 EDEBİYAT	124
11.1 Kurgu, Vladimir Propp ve <i>Masalın Biçimbilimi</i>	125
11.1.2 “Üç Portakal”.....	130
11.1.3 Propp'un Etkileri.....	133
11.2 Göstergebilimsel Dörtgen ve Greimas.....	133
11.3 Metinlerlerarasılık ve Hilmi Yavuz'un Şiiri.....	140

11.4 Anlatım Teknikleri, Genette ve Ahmet Ümit: <i>Masal Masal İçinde</i>	145
11.4.1 Anlatı.....	145
11.4.2 <i>Masal Masal İçinde</i>	148
11.4.2.1 Kitabın Başlangıcı.....	148
11.4.2.2 Çerçeve ve İç Masallar.....	151
11.5 Çözümlemeden Yorumla Doğru: “İpekli Mendil”.....	156
11.5.1 Özet Öykü Düzlemi.....	157
11.5.2 Söylem Düzlemi.....	158
11.5.3 Sonuç Gözlemleri.....	162
11.6 <i>Kara Kitapta Üslup – İçerik Bağlantısı</i>	162
12 TANITIM	173
12.1 Barthes ve <i>Panzani</i> Reklamı.....	173
12.2 <i>Hazır Kart</i> ve Okan Bayülgen.....	177
12.2.1 Düzenlemeler.....	181
12.2.2 Yananlamlar.....	182
12.3 Medya ve <i>Harry Potter</i>	188
12.3.1 Medyada Rowling, Columbus, Radcliffe ve <i>Harry Potter</i>	189
12.3.2 Romandaki Çerçeve Öykü.....	193
13 KARİKATÜR	198
13.1 Karikatürlerin Çözümlemesi.....	198
13.2 Sonuç Gözlemleri.....	208
14 RESİM	209
14.1 Resmin İşlevselliği.....	214
14.2 Resimde Kavramsallık ve Tikellik.....	216
14.3 Sözdizim.....	220
14.4 Sonuç Gözlemleri.....	224
15 TOPLUMSAL DAVRANIŞ DİZGESİ: ÖPME	225
15.1 Göstergelerin Çözümlemesi.....	226
15.2 Sonuç Gözlemleri.....	230
16 SİNEMA VE EDEBİYAT – TROY VE İLYADA	232
16.1 Destan, Roman ve Sinema – Homeros, Bakhtin ve <i>Troy</i>	233
16.2 Bakhtin ve Yorumu.....	234
16.3 <i>Troy</i>	237
16.3.1 Dış Bağlam.....	237
16.3.2 İçeriğin Romanlaşması.....	239

16.3.2.1 Zaman Kesiti.....	240
16.3.2.2 Efsaneler.....	240
16.3.2.3 Filmin Başı ve Sonu.....	240
16.3.2.4 Kahramanları Tamamlanmışlığı ve Dokunulmazlığı.....	241
16.3.2.5 Yazgı ve Bitmişlik.....	242
16.3.2.6 Gerilim.....	243
16.4 Günümüzün Değer Ölçüleri.....	243
16.5 Betimlemeler.....	244
16.6 Sonuç.....	246
17 Sonsöz.....	247
KAYNAKÇA.....	248
Dizin.....	254

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Göstergebilim aslında eğlenceli bir bilim dalı. “Neden?” diye soracak olursanız, çok geniş bir uygulama alanı var da, ondan. Genlerimizden tutun da, en sıradan gündelik olaylara kadar her şeyi mercek altına alabiliyor. Evinizin mimarisine, toplumsal davranış biçimlerinize, evinizi nasıl döşediğinize, yemek yeme alışkanlıklarınıza, giydiğiniz yüksek topuklu ayakkabılara, seçtiğiniz otomobil markasının reklamlarına, çocuğunuzun dili nasıl öğrendiğine varana kadar her şeyi göstergebilimsel yöntemlerle inceleyebilirsiniz. Başka bir deyişle, hayatta sizi ne ilgilendiriyorsa, konunuz o olabilir. Bu alanların hepsine birden kısaca *kültür* diyorlar! Kuşkusuz, bir göstergebilimcinin bu kadar geniş bir yelpazenin, yani kültür denen şeyin tümüne bakabilmesi mümkün değil. Bu kitap da, ister istemez, bazı sınırlar içinde kaldı. Örneğin genlerimizin hangi dizgelere göre işlediği gibi araştırmalar konu dışı bırakıldı! Ben yelpazeyi gene de elimden geldiği kadar geniş tutmaya, edebiyata, toplumsal davranış biçimlerine, reklamlara, resme, sinemaya değinmeye çalıştım. Ancak şunu belirtmeden geçmek istemiyorum: Ben yazarken eğlendim, umarım siz de eğlenirsiniz!

Bu yeni baskıda bazı şeyler değişti. Özellikle “Uygulamalar” Bölümüne, bir önceki baskıda bulunmayan bazı kısımlar eklendi, bazı kısımlar ise çıkarıldı. Metni elimden geldiği kadar günümüzün kültürüne uyarlamaya çalıştım.

Göstergebilim alanında yol göstericim hep Umberto Eco olmuştur. Eco'nun kitapları beni tabii ki bilimsel açıdan eğitti, ama en ciddi metinlerin içinde bile mizaha yer verilebileceğini de onun kitaplarından öğrendim. Kendisine artık hiçbir şekilde ulaşamayacak da olsa, burada Eco'ya teşekkür etmek istiyorum.

Teşekkür borçlu olduğum başka bir kişi de Adnan Benk. Yazma eylemiyle boğuşmayı aslında ondan öğrendim.

Teşekkür etmem gereken daha pek çok kişi var, ama hepsini burada saymam olanaksız. Benim Bilge, Kültür Sanat Yayınlarıyla bağlantı kurmamı sağladıkları için ONK Ajans'a ve Meriç Güleç'e, kitabımı bastıkları için Bilge Kültür Sanat Yayınlarına ve Adnan Mecid Yüksel'e teşekkür ederim.

Size de teşekkür ederim, kitabı edindiğiniz ve büyük bir olasılıkla okuyacağınız için!

Fatma Erkman Akerson, 2016

ÖNSÖZ

1984-1987 yılları arasında, Mimar Sinan Üniversitesinde, Endüstri Ürünleri Tasarımı Yüksek Lisans programında *Göstergebilim* adıyla bir ders vermiştim. O yıllarda Türkiye’de, kuşkusuz birçok üniversitede, değişik derslerde göstergebilim konularına değiniliyordu, ama sanırım doğrudan doğruya *Göstergebilim* adıyla açılan ilk ders bu olmuştu.

Mimar Sinan Üniversitesindeki çalışma ve deneyimlerin sonucunda, 1987’de *Göstergebilime Giriş* adlı kitabım çıktı. Bu kitap, adından da anlaşılacağı gibi, bir giriş kitabıydı. Amacı, önsözde belirtildiği gibi, “göstergebilim alanında bilgi sahibi olan kişilerle belli konuları tartışmak değil, bu konuların daha çok kişi tarafından tartışılabilmesini sağlamak için, gerekli önbilgileri içeren bir zemin hazırlamaktı.”

Aradan geçen yıllar boyunca, göstergebilim alanında pek çok ders açıldı, pek çok çalışma yapıldı, ama *Göstergebilime Giriş* kitabı hâlâ birçok programda kullanılıyor. Bu durumda, ben de, ilk baskının amacına ulaşmış olmasına güvenerek, yeni bir düzenleme gerçekleştirdim. Yeni bir düzenleme, diyorum ama bu düzenleme, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bir ikinci baskı olmaktan çok, yeni bir *Göstergebilime Giriş* oldu. Ancak, içerik ne kadar değişmiş olursa olsun, amaç aynı kaldığı için, kitabın adını da aynen korudum.

Bu, her ne kadar yeni bir kitapsa da, birincisi olmadan yazılamayacaktı. Dolayısıyla, birincisinin yazılmasına olanak sağlayan Prof. Önder Küçükerman’a teşekkürlerimi yeniden sunmak isterim. Teşekkür borçlu olduğum bir kişi de, metni büyük bir sabırla okuyan Prof. Dr. Saffet Babür’dür. Kendisi, sürekli olarak *Eflatun*’a *Platon* dememi önerdiyse de, ben *Eflatun* da ısrar ettim. Kısacası, Prof. Dr. Saffet Babür, Eflatun’un adının *Eflatun* olarak kalmasından ve tabii ki, metindeki olası başka yanlışlardan sorumlu değildir.

Öte yandan, bu yıllar içinde, bu konularda birlikte çalıştığım o kadar çok öğrencim oldu ki, hepsine teker teker teşekkür etmem olanaksız. Burada hepsine topluca teşekkür etmek istiyorum, onlar olmasaydı ne ilk ne de ikinci kitap yazılabilirdi.

Fatma Erkman Akerson, 2005

BAŞLARKEN

0 GİRİŞ

Bu bölümde, göstergebilimin ne olduğu, neyle uğraştığı ve bu kitapta nelerden söz edileceği gibi konulara değinmek istiyorum. Zaten, bir *giriş* bölümünden beklenen de budur. Ne var ki, bu o kadar basit bir iş değil. Kimine göre, göstergebilimin kendine özgü, sınırları belli, tanımlı yapılmış bir alanı yok. Her şeyin göstergebilimi olabiliyor. Ben de bu görüşe katılıyorum. Yaşamın her alanı, hatta biyolojik alan bile, göstergebilimin konusu olabiliyor. Bu durumda, *göstergebilimin inceleme nesnesi işte şudur*, demek güçleşiyor. Üstelik tam da bu nedenle, doğrudan doğruya göstergebilimci de olunamıyor, pek. Önce, edebiyat, dilbilim, mimari, endüstri ürünleri tasarımı... gibi belli bir alanda uzmanlaşmak gerekiyor, bu alana göstergebilimin gözüyle bakma aşaması sonra geliyor. Uzmanlaşmayı ve uzmanlık alanına göstergebilimin gözüyle bakmayı aynı süreler içinde gerçekleştirmek de mümkün tabii.

Öyleyse, sınır tanımını bir yana bırakıp, bir yaşam alanına göstergebilimin gözüyle bakmak nasıl bir şeydir, diye sorabiliriz. İki arkadaşın sokakta karşılaştığını varsayalım. Bu iki arkadaş birbirlerini bir şekilde selamlayacaklardır. Aynı toplumun ve kültürün bireyleri olduklarına göre (arkadaş olduklarını varsaydık), ortak bir selamlaşma bilgisine sahip olduklarını da düşünebiliriz. Öte yandan selamlaşma, daha geniş çaplı olan *toplum içindeki davranışlar* kümesinin bir alt birimidir. Bu alt birime, bireyin çevresindeki *yaşam alanlarından biri* de diyebiliriz. Selamlaşmanın, her toplumda kendine göre kuralları vardır. Bizim iki arkadaş, el sıkışabilirler, öpüşebilirler, sahiden öpüşebilirler ya da öpüşür gibi yapabilirler, birbirlerine sarılabilirler, birbirlerine değmeden karşılıklı durup yalnızca sözlü olarak selamlaşabilirler. Bu davranış biçimlerinin her birinin karşdakine aktardığı örtük bir mesaj vardır. Sarılıp öpüşme *seni çok özledim* anlamına gelir, öpüşür gibi yapma, ola ki adet

yerini bulsun, diyedir... Önemli olan, iki tarafın da hangi selamlaşma biçiminin hangi anlama geldiğini bilmesidir. İşte belli bir biçimle belli bir anlamın bir araya gelmesiyle oluşan bu davranış kalıpları birer göstergedir. Selamlaşma kümesi tek bir göstergeden oluşmaz, çeşitli göstergeleri kapsar. Bu göstergelerin tümü bir arada bir dizge, bir sistem oluşturur. Bu dizge, insanlar tarafından toplumsal yaşamı ve iletişimi kolaylaştırmak için gerçekleştirilmiştir. Ancak, biz çoğu zaman bu tür dizgeleri toplumda hazır buluruz, amaçlarını, nasıl ortaya çıktıklarını ve işleyiş tarzlarını düşünmeden, mutlak yapılar gibi algılarız. Selamlaşma gibi bir alanda, selamlaşma göstergelerinin mutlak ve değişmez birimler olmadıklarını, zaman içinde farklılaşabileceklerini anlamak kolaydır, ama başka alanlara geçildiğinde, bu hareketliliği kavramak o kadar kolay olmayabilir.

İşte göstergebilim bir yandan, çevremizdeki dizgelerin nasıl ve niçin oluştuğunu incelerken, bir yandan da farklı yaşam alanlarındaki sorunlarla nasıl baş ettiğimizi araştırır, acaba, dünyayla baş etme yöntemlerimiz hep aynı mı, yoksa konudan konuya, toplumdaki topluma değişiyor mu, diye sorar. Örneğin büyük bir şirketin yönetim yapısında, en üst yönetici kadrolardan, en alt birimlerin yöneticilerine ve çalışanlarına doğru dallanan, hepimizin bildiği bir sıralı düzen (başka bir deyişle hiyerarşi) vardır. Ama bir ders kitabında da (sözgelimi, bir biyoloji kitabında) konuların akış planı çoğunlukla, belli bir sıralı düzene göre kurulur, açıklamalar genelden ayrıntıya doğru ilerler. Yani büyük bir şirketin yönetim planıyla, biyoloji kitabının akış planı arasında, sıralı düzen kurma açısından bir benzerlik bulunabilir. Bir alandan ötekine geçildiğinde, kuşkusuz, birimlerin nitelikleri ve içerikleri değişecektir ama, eldeki birimlerle çoğu zaman bir sıralı düzen kurulabilir. Sıralı düzen kurmakla, bir düzenleme yapılmış ve bir sorun çözülmüş olur. Bu yapısal çözüm, çok farklı alanlarda aynen karşımıza çıkabilir. İşte, göstergebilimi ilgilendiren, tam da bu yapısal benzerliklerdir.

Göstergebilim çevremizdeki her türlü göstergeyi ve dizgeyi araştırır. Ancak, araştırma denince, göz önüne alınması gereken önemli bir nokta var. Bir yaşam alanı için geçerli olan araştırma yöntemleri, bazen başka bir alana aynen uygulanamaz. Örneğin, dile yönelik incelemelerle, sinemaya yönelik incelemeler tıpkı aynı gereçlerle yapılamayabilir,

edebiyatın ya da mimarinin de gene farklı yöntemlerle ele alınmaları gerekebilir. Dolayısıyla, her alan farklı inceleme yöntemlerine ihtiyaç gösterebilir. Ancak, tüm alanlar için geçerli olan yöntemler ve ilkeler de bulunabilir. İşte biz bu kitapta, daha çok tüm alanlardaki incelemeler için geçerli olan temel yöntem ve ilkeler üstünde duracağız.

Durum böyle olunca, şöyle bir soru da sorulabiliyor: Öyleyse, göstergebilim yalnızca bir inceleme yöntemi midir? Şimdilik bu soruya *evet* diye yanıt verelim. Göstergebilim bir inceleme yöntemidir ve her inceleme yöntemi gibi, onun da belli bazı ilkeleri vardır. Bu ilkelerin başında da nesnellik gelir. Hatta toplum ve insan bilimlerine, nesnellik ilkesini göstergebilimin getirdiği söylenir. Göstergebilim, tüm toplum ve insan bilimlerine değilse bile, kuşkusuz kendi kendine nesnel olma yükümlülüğünü getirmiştir.

Ancak nesnellik o kadar kolay elde edilen bir nitelik değildir. Nesnelliği bilimsel düzlemde iki açıdan tanımlayabiliriz. Birincisi şöyle: Araştırmacı, öyle bir çalışma yapmalıdır ki, yaptığı deney ya da araştırma, başka birisi tarafından yinlendiğinde, benzer koşullarda aynı sonuçları versin. İzlenebilirlik dediğimiz bu koşul, nispeten kolay yerine getirilebilecek bir koşuldur. Araştırmacının iyi niyetine, bilgisine, çalışkanlığına, zekâsına, akıl yürütme yeteneklerine bağlıdır. Daha karmaşık olan, kuramla ilgili olan ikinci tanımdır. Bu aşamada, farklı araştırmaların sonuçlarının bir üst çerçevede yorumlanması söz konusudur. Bir üst çerçeve diyorum, çünkü bir yorum ya da değerlendirme yapabilmek için, bir katmandaki sonuçlar, çoğunlukla bir üst katman açısından ele alınır. İşte bu noktada, önyargılı davranmak, nesnellikten bile bile uzaklaşmak mümkün olduğu gibi, bu tuzağa istemeyerek düşmek de mümkündür. İstemeyerek, çünkü dünyaya, hiçbir şeyden etkilenmeden dışardan bakmayı sağlayacak o hakiki nesnelliğin, o sağlam zeminin ve gözlem noktasının tam nerede olduğu, tabii pek bilinmiyor! Dolayısıyla, göstergebilim de, tüm nesnellik savlarına rağmen, hatta nesnelliği kendi ayırt edici özelliği saymasına rağmen, zaman zaman nesnellikten uzaklaşabilir. Ancak, ilginç olan, tam da bu saptamanın göstergebilimin temel araştırma konularından biri olmasıdır. Göstergebilim şu soruyu sorar: Nesnellik de görece midir ve nesnel olmak neden bu kadar zordur?

Göstergebilim, insanların, kendilerini ilgilendiren her konuya, göstergeler aracılığıyla yaklaştığını varsayar ve bu olguyu inceler. Öte yandan, dünyayı göstergeler aracılığıyla algılamının, nesnellikle belli bir hesaplaşmaya yol açacağı da bellidir. Çünkü dünyayı göstergeler aracılığıyla algılıyoruz, demek, doğrudan doğruya, dolaysız bir şekilde algılayamıyoruz, demektir. Ne var ki, dünyaya bakışımız, gene de, kuşaklar boyunca, yavaş yavaş ve belli bir oranda nesnelleşmiştir. Ancak, nesnellik tuhaf bir özelliktir, dümdüz bir çizgi üstünde gittikçe artarak ilerlemez, zikzaklar çizer, bazen bile bile bir kenara bırakılır. Ne var ki, iyi bir amaçtır, uğrunda çalışmaya ve hayal edilmeye değer!

Bu çalışmada, önce etraflı olarak göstergeyi açıklamaya çalışacağız. Daha sonra, göstergebilimin gelişme çizgisine kısaca bakacağız. Gösterge türlerini, göstergelerin birbirlerine nasıl çatıldıklarını gördükten ve bazı temel ilke ve yöntemleri ele aldıktan sonra, uygulamalara geçeceğiz. Uygulamalar bölümünde, edebiyat, tanıtım, karikatür, resim ve toplumsal davranış alanlarından seçilmiş bazı örnekler üzerinde duracağız.

Ancak, daha işin başındayken şunu da belirtmekte yarar var: Gösterge, bitmiş, tamamlanmış, durağan bir birim değildir. Her an ortaya çıkıp kaybolabileceği gibi, her kullanımda değeri de değişebilir. Ayrıca tek başına duran bir gösterge de yoktur. Yani ele alacağımız temel birim, ele avuca sığmayan, kappak ve devingen bir birimdir. Kendisini oluşturan dinamiklerden bağımsız düşünülemez. Biz, bazı şeyleri betimleyebilmek için, zaman zaman sanki elimizin altında somut bir birim varmış gibi davranacağız. Ama asıl ilginç olan da, bu birimin belli bir zaman dilimindeki somut yapısından çok, devingenliğidir.

1 GÖSTERGE

Eskiden Türkçede *gösterge* denince, önce aklımıza bir araç gelirdi. *Türkçe Sözlük*'teki eski karşılığı da şöyleydi: “Bir aygıtın işlemesiyle ilgili kimi ölçümlerin sonucunu kendiliğinden gösteren araç”. Bu tanıma bakılırsa, gösterge çok somut bir nesne, üstelik cansız olduğu hâlde, kendiliğinden birtakım sonuçlar göstermeye kalkışıyor. Sözlükteki bu karşılık hâlâ duruyor ama yeni baskılarda daha etraflı tanımlar var (*Türkçe Sözlük*: 71983). Nitekim *gösterge* sözcüğünün gündelik dildeki kullanımı da son yıllarda iyice yaygınlaştı. Artık daha devingen ve daha soyut göstergelerimiz de oldu. Örneğin, *büyük kentlere göç, kırsal alanlardaki çalışma yaşamının yeteri kadar tatmin edici olmadığına bir göstergesidir*, diyebiliyoruz.

Ama biz gene, şu kendi kendine birtakım sonuçlar gösterdiği söylenen araca dönelim ve bununla ne kastedildiğine bakalım. Otomobildeki benzin göstergesi, bu tanıma çok iyi uyan, kumanda tablosuna yerleştirilmiş küçük bir araçtır. Buna bakarak depoda ne kadar benzin olduğunu anlarız. Bu şu demektir: İkide bir arabayı durdurup, benzin deposuna bakmak yerine (ya da bir çubuk sokup benzin düzeyini araştırmak yerine), benzin göstergesinin ibresine bakıp benzin durumunu görürüz. O küçük araç, bizim ikide bir benzin deposuna bakıp durumu doğrudan saptamamız gibi, zahmetli ve zaman alıcı bir işlemin *yerine* geçer, bize benzin durumu hakkında gerekli bilgiyi verir. Yani benzin deposu ile bizim aramızda bir çeşit (bizim yaşamımızı kolaylaştıran) iletişim kurar. Tabii, benzin göstergesinin bize iletmiş bilgiyi doğru yorumlayabilmek için, göstergeyi *okumayı* bilmemiz, öğrenmiş olmamız gerekir.

Kendiliğindenlik özelliğine gelince, son aşamada, bize öyle gelse bile, aslında böyle bir şey yoktur, bu gösterge tam da bu işi yapması için üretilmiş ve programlanmıştır. Kendisine insan eliyle yüklenmiş olan

bir görevi yerine getirir. Eğer arabanın kontağı kapalıysa zaten hiçbir şey gösteremez.

Sıcaklığı da bir araçla ölçebiliriz. Bu araç (derece), bize sıcaklıklar hakkında (önceden kararlaştırılmış bir birime, örneğin Celcius'a dayanarak) bilgi verir. Böyle bir aracı kullanabilmek için, sayıları okumayı öğrenmiş olmamız ve her sayının, bizim amacımız açısından taşıdığı değer hakkında bir fikrimiz olması gerekir. Sayıları okuyamasak bile, hiç değilse ibrenin yerini yorumlayabilmemiz şarttır. Bu da önbilgi anlamına gelir. Ya da isterseniz, *aracın şifresini çözmeye yetecek kadar bilgi*, diyelim. Bu bilgiye sahipsek, kaynar suya elimizi daldırıp haşlanmak yerine, suyun sıcaklık durumunu bize anlayacağımız bir şekilde ve elimizi yakmamıza gerek bırakmadan bildiren o aracı kullanabiliriz, yani o göstergeyi! Sözümlü ettiğimiz bu iki araç, yani benzin göstergesi ve derece, somut nesnelere, bize bir durum hakkında bilgi verirler. Başka bir deyişle, durumun kendisi değildirler, ama o durum hakkındaki bir bilgiyi iletirler. Ancak, her ne kadar bu işi yapmak üzere üretilmişlerse de, bu işi kendi kendilerine yapmazlar, bizim onları kullanma kılavuzuna uygun olarak kullanmamız gerekir. Dereceyi suya sokmazsanız, suyun değil, odanın sıcaklığını gösterir, benzin göstergesinin faaliyete geçmesi için arabayı çalıştırmak gerekir. Aracın çalışması da, iletişimin gerçekleşmesi için yeterli değildir, bizim bu aracı okuyabilmemiz gereklidir, bu da önbilgi ya da ön deneyim gerektirir. Ama şöyle ya da böyle, bu araçların, doğrudan doğruya yapılacak bir durum saptamasının yerine geçtiğini söyleyebiliriz.

Aşağıda bazı trafik işaretleri görüyorsunuz. Bunlar farklı ülkelerdeki uyarı işaretleri, sürücüler arabanın önüne fırlayabilecek hayvanlar konusunda uyarıyorlar. Bunları da gösterge sayabiliriz, ancak bunlar yukardaki araçlardan biraz farklı. Araçlar gibi önceden düşünülmüşler, ama işleme geçmeleri için bir şey yapmak gerekmiyor. Bizim onları algılayıp yorumlamamız yeterli (aslında tabii, bu da bir şey yapmak). Bunlar, mümkün olabilecek bir eylemi önceden haber veriyorlar, yani bizi bir olasılığa karşı uyarıyorlar. İstersek, *bizimle bir çeşit iletişim kuruyorlar*, da diyebiliriz. Nedir bize ilettikleri bilgi? Dünyanın şu noktasında, şu resmini gördüğümüz hayvanın aniden yolumuza çıkma olasılığı!

Görüntü 1: Trafik Levhaları

Bunlar öylece orada duruyorlar ve bir mesaj iletiyorlar. Evet, işleme geçmeleri için bir şey yapmıyoruz, bunlar belki de teknik anlamda birer araç, birer aygıt değil, ama bizi uyarmaları için oraya konmuşlar, bizi uyarmak isteyenlerle aramızda bir iletişim sağlıyorlar. Dördünün de üstünde birer görüntü var. Biz, bir sürü önbilgimiz sayesinde, ilk üç görüntüyü fil, geyik ve ördek olarak tanıyoruz. Dördüncü görüntü bize biraz yabancı, üstünde İngilizce *yabani köpek* yazıyor, İngilizce biliyorsak, *haa, yabani köpekmiş*, diyoruz, bilmiyorsak, tanıdığımız başka bir hayvana benzetmeye çalışıyoruz, *kurt mu acaba, belki tilkidir*, diye akıl yürütüyoruz. Öte yandan fil, resmini, trafik işaretlerinde görmeye alışık olduğumuz bir yaratık değil, bizim buralarda serbest dolaşan fillere pek rastlanmıyor. Ama görüntünün tümü bir trafik işareti benziyor, üstelik ben de öyle olduğunu yazdım, dolayısıyla gene etraftan gelen bu ipuçlarına bakarak, bu işareti *dikkat fil çıkabilir* şeklinde yorumluyoruz. Dikkatinizi çekerim, ortada fil falan yok, trafik işaretinin kendisi bile yok! Gördüğünüz yalnızca bir trafik işaretinin görüntüsü. Bu görüntü, bir trafik işaretini çağırıyor, gerçek bir trafik işaretinin yerini tutuyor. Gerçek trafik işaretinde de, fil resmi, gerçek bir filin yerini tutuyor.

Burada belli bir görüntüsel düzenleme olduğu için karşımızdakinin bir trafik işareti olduğunu anlıyoruz. Hiç trafik işareti görmemiş birisi (öyle birisi kaldıysa dünyada) bu görüntüyü bizim gibi yorumlamayabilir. Trafik işaretlerini tanıyan bizler, örneğin aşağıdaki üç görüntüyü gene *fil* olarak tanıyoruz ama bunların trafik işaretleri olmadıklarını da biliyoruz. Öyleyse, bu üç görüntü de, gerçek bir filin yerini tutuyor, ama hepsinin iletmiş olduğu bilgi gene de farklı (üç görüntünün de gerçek bir filin yerini tuttuğunu söyledim, ancak bu tam böyle değil, buraya ilerde döneceğiz, şimdilik öyle kabul edelim).

Soldaki ilk görüntü sıradan bir fil, burada kullanıma yönelik (trafik uyarısı sunmak gibi) ek bir bilgi yok. Ortadaki görüntü iyice şematikleştirilmiş, gene de fil olduğunu anlıyoruz, şekil daha fazla bozulmuş olsaydı, anlaşılma eşiğinin altına düşerdi ve fil olduğu anlaşılamayabilirdi. Bu ikinci görüntüde file insanca bir davranış kalıbı yüklenmiş. Bu görüntüyü yalnızca fil olarak yorumlamıyoruz, bir papatya demeti sunan bir fil bu. Öyleyse, bu görüntüyü yorumlamak için, *papatya demeti sunmak* gibi bir davranış kalıbı ile de tanışık olmamız gerekiyor. Üçüncü görüntüyü yorumlamak için ise, *sirkin* ne olduğunu bilmemiz gerekli.

Barrett

Mawdsley

Sanchez

Görüntü 2

Kısacası, sözünü ettiğimiz tüm göstergeler, ister üç boyutlu bir araç olsunlar, ister iki boyutlu birer resim olsunlar, başka bir şeyin yerini tutuyorlar. Bu başka şey, bir durum, bir eylem, bir varlık olabiliyor. Yani göstergeler o şeyin kendisi değil, gene de bize bir mesaj iletiyorlar, bildiğimiz bir şeyi çağrıştırıyorlar ya da bir yorum yapmamızı sağlıyorlar. Ancak, bu iletinin yerini bulabilmesi için, bizim o göstergelyi yorumlayacak, tanıyacak, anlayacak önbilgiye sahip olmamız gerekiyor.

Göstergenin kendisi o şey olmadığı hâlde, o şeyi çağrıştıran bir birim olduğunu, en iyi Magritte'in resimleri gösterir, göstergebilimciler bu örnekleri çok sever, Magritte'in elması ve piposu, göstergebilime girişin vazgeçilmez yapıtaşlarıdır: